

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXIV. 1937.

AMSTERDAM
P. A. HEMERIJCK
(A. T. KLEEREKOOPEK)
1937.

STEVEN VAN HERWIJCK's
Serie der JAGELLONEN-Médailleurs en zijn vermeend
verblijf in Polen, 1561-1562.

Tot de beste en fraaiste voortbrengselen van de penningkunst uit de tweede helft van de 16de eeuw behoort zonder twijfel een groep portretmédailleurs en -penningen, die met STE · H · FEC · , STE · H · F · , STE · H · , of alleen maar met STE · , gesigneerd zijn.¹⁾ De personen, hierop afgebeeld, stammen uit de Nederlanden, Polen en Engeland.

De schitterende werken van STE · H · waren voor numismaten en kunstminnaars reeds sedert lang geen onbekenden meer. De naam van den medailleur bleef echter tot in onze dagen onbekend, hoewel zeer vele geleerden zich oprechte moeite hebben getroost de mysterieuze signatuur te verklaren. De oudste pogingen hiertoe schijnt de graveur en kunsthistoricus GEORGE VERTUE (1684—1737) ondernomen te hebben. Hij is de eerste, die de signatuur tot STEPHANUS HOLLANDUS (sic!) herleidde.²⁾ Deze verklaring werd gedurende meer dan honderdvijftig jaar aanvaard, hoewel niet alle numismaten en schrijvers er geheel mede instemden. De uiteenzettingen dezer laatsten hielden echter tegenover de bewijsgronden van de kritiek geen stand. Eerst sinds kort is het eindelijk aan onzen geëerden Brusselschen vriend en collega Dr. VICTOR TOURNEUR gelukt den waren naam van den kunstenaar met volkomen zekerheid vast te stellen. De auteur der met STE · H · gesigneerde plaquettes en penningen is de te Utrecht geboren, aldaar en later in Antwerpen en Engeland werkzame medailleur STEVEN VAN HERWIJCK.³⁾

Onder de werken van den nu dus met de initialen STE · H · geïdentificeerden kunstenaar STEVEN VAN HERWIJCK verdient één serie médaillons speciaal de aandacht, die eenige leden van het JAGELLONEN-koningshuis voorstelt. De serie omvat, voorzoover heden bekend is, vijf médaillons. Het is echter geenszins uitgesloten, dat nog andere stukken, die verloren gegaan zijn of nog onbekend in verzamelingen berusten, er deel van uitmaken. Bij dit seriewerk van STEVEN VAN HERWIJCK, dat in zijn geheele artistieke productie een unicum vormt, sluit nog een penning uit het jaar 1562 aan. Met deze zes werken zijn voorloopig de gesigioneerde Poolsche werken van den Nederlandschen penningkunstenaar uitgeput.

De JAGELLONEN-médailles en de penning van SIGISMUND AUGUST zijn reeds dikwijls door Poolsche en andere geleerden beschreven en behandeld.⁴⁾ Des alniettemin zal ik hier een nauwkeurige beschrijving van alle stukken geven, daar een dergelijke beschrijving, voor zoover mij bekend is, in het Nederlandsch nog niet bestaat. Een volledig overzicht van de JAGELLONEN-médailles vindt men trouwens slechts in de Poolsche vakliteratuur.⁵⁾ De opgave van de werken van STEVEN VAN HERWIJCK vertoont zelfs bij VICTOR TOURNEUR leemten. Daar ontbreekt namelijk de beschrijving van een van de JAGELLONEN-médailles. Ik zal tegelijkertijd de quaestie van de voorbeelden voor de médaillons bespreken en tenslotte trachten het bewijs te leveren, dat de kunstenaar nooit in Polen is geweest.

Ik anticipeer bij de beschrijving, dat alle stukken van de serie één en dezelfde uitvoering vertoonen. De geportretteerde is in borstbeeld afgebeeld, dat voor driekwart naar links of rechts is gekeerd, waarbij het hoofd echter meestal bijna recht op den toeschouwer gericht is. Het omschrift loopt cirkelvormig boven het hoofd, van schouder tot schouder. Het geheel is omgeven

door een parelrand, waaraan de beeltenis met de onderkant raakt. De signatuur van den maker bevindt zich ingesneden in de afsnede van de borst. Alle vijf médaillons hebben denzelfden diameter, die ongeveer 84 m.m. bedraagt. Ik heb deze op de oppervlakte der mij bekende oude afgietsels in lood, van parelrand tot parelrand (deze inbegrepen) gerekend, opgemeten. Het meten van de keerzijde, van rand tot rand, zooals alle numismaten gedaan hebben, is m.i. minder juist, daar de rand willekeurig buiten den parelrand kan uitsteken, en dit daarom tot verkeerde gevolgtrekkingen omtrent de juiste afmetingen van het origineele médaillon kan leiden. De afscheidingen tusschen de woorden van de omschriften zijn ruitvormig.

De serie der JAGELLONEN-portretten omvat de volgende vijf médaillons:

1. Koning SIGISMUND I, de Oude (geb. 1467, Koning van Polen en Groothertog van Litauen 1506—1548).

Borstbeeld des Konings, voor driekwart naar rechts gekeerd. Op het hoofd een eenvoudige, met koord afgezette muts; over het kleed (met zichtbaar hemd en versierden kraag) een lichte mantel met een teruggeslagen en als een stola afhangende bontkraag. De Koning draagt een baard. Omschrift: · SIGISMVNDVS · D · G · REX · POLONIE.

Tegen de onderzijde van het borstbeeld de signatuur van den kunstenaar, die echter zeer onduidelijk is en waarvan slechts enkele letters te onderscheiden zijn.

Oud afgietsel in lood, eenzijdig, 89 m.m., München, Staatliche Münzensammlung; het médaillon is slechts in dit eene exemplaar bekend.

Literatuur: M. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 104, No. 97, Plaat XXIV. Verder nergens vermeld, ook niet bij V. TOURNEUR.

Het médaillon is zeker gelijk aan de andere vier (No. 2—5) in het jaar 1561 vervaardigd. Daar SIGISMUND I toen reeds sedert 14 jaar niet meer in leven was, kon dat médaillon slechts naar een van zijn portretten zijn gemaakt. De kleeding van den Koning op het médaillon is identiek met die op een miniatuurportret, dat uit het atelier van LUCAS CRANACH den Jongere is voortgekomen, en dat heden, met negen andere, die met het eerste een serie vormen, in het Museum XX. CZARTORYSKICH in Krakau wordt bewaard.⁶⁾

Reeds een vluchtige vergelijking van beide kunstwerken doet niet slechts vermoeden, dat het portret op van HERWIJCK's médaillon met gebruikmaking van de miniatuur vervaardigd is, doch stelt dit ook met volkomen zekerheid vast. We zullen hieronder zien, dat nog twee andere médaillons van STEVEN VAN HERWIJCK eveneens naar voorbeelden uit de miniaturenserie vervaardigd zijn. Of in deze gevallen juist de tegenwoordig in het vorstelijk CZARTORYSKI Museum bewaarde miniatures als voorbeeld hebben gediend, is een vraag, die wij open moeten laten. Dergelijke miniatures hebben destijds de plaats ingenomen van de hedendaagsche fotografie en zijn dikwijls in meer, gelijke, exemplaren op ateliers vervaardigd. De mogelijkheid bestaat dan ook, dat ook van deze, uit de werkplaats van LUCAS CRANACH den Jongere afkomstige, miniaturenserie, geheel of gedeeltelijk copieën of zelfs doubletten gemaakt zijn. De koninklijke familie der JAGELLONEN's stond in zeer hoog aanzien en hun portretten waren onder hun bloed- en aanverwanten zeer verspreid. Een serie van dergelijke afbeeldingen moet ook den Nederlandschen meester ter beschikking gestaan hebben. Minder voor de hand ligt de, echter ook niet geheel onaannemelijke, veronderstelling, dat beide kunstenaars over hetzelfde voorbeeld, b.v. een grooter portret, (in het genre waarvan

ik er dadelijk een zal aanhalen), of over een houtsnede, hebben beschikt.

Er zij hier n.l. opgemerkt, dat de miniatuur een groote gelijkenis vertoont met het levensgroote portret, dat, met tempera op linnen geschilderd, sinds eeuwen boven den ingang van de SIGISMUND-kapel in den Dom te Krakau hangt. Dit portret is nog tijdens het leven van den Koning vervaardigd (Maart 1547), het stelt SIGISMUND I echter op jongeren leeftijd, ongeveer ten tijde van het Weensche Vorstencongres (1515) voor.¹⁾ In dezen tijd droeg de Koning een donkeren baard, hetgeen door gelijktijdig in Weenen geschilderde portretten bewezen wordt. Kort daarop liet SIGISMUND zijn kin glad scheren, en zoo zien we hem op alle munten, penningen, houtsneden en portretten tusschen 1518 en 1540 vervaardigd. Eerst tegen het eind van zijn leven liet hij zijn baard wederom staan. Het boven genoemde miniatuurportret van LUCAS CRANACH den J. toont hem dan ook met een, inmiddels reeds vergrijsden, baard. We zien SIGISMUND I hier als een ongeveer zeventigjarigen, flinken en levenskrachtigen heerscher, die nog niets met een sukkelenden, moeden grijsaard gemeen heeft. Op dezelfde wijze toont hem dus ook dat médaillon van STEVEN VAN HERWIJCK. Beide kunstwerken geven den Koning zoo weer, als hij er omstreeks 1535 zal hebben kunnen uitzien. Daar hij echter pas na 1540 weer tot het dragen van een baard overging, moet het voorbeeld voor de miniatuur, die omstreeks 1555 geschilderd werd, na 1540 zijn ontstaan. Bij dit voorbeeld constateeren we eenzelfde verschijnsel als bij de door mij genoemde schilderij uit den Dom van Krakau: men heeft de gelaats-trekken van SIGISMUND I verjongd, maar den baard behouden.

2. *Bona Sforza d'Aragon*, Gemalin van Koning

SIGISMUND I, Koningin van Polen (geb. 1494, gehuwd met SIGISMUND I van 1517—1518, gest. 1557).

Borstbeeld van de Koningin, iets naar links gekeerd, het hoofd recht naar den beschouwer gewend. De kleeding der Koningin bestaat uit een eenvoudig rouwgewaad, zonder sieraden. Om het hoofd is een soort van met kant afgezetten weduwensluier gebonden, waarvan de einden over de borst neervallen. Omschrift: BONA · SFORCIA · D · G · REGINA · POLONIE.

Tegen de onderzijde van het borstbeeld de signatuur van den kunstenaar: STE · H · F · .

Afgietsels in brons en lood bevinden zich in eenige verzamelingen.

In lood: Krakau, Museum NARODOWE, Verzameling CZAPSKI. Voormalige verzameling Dr. SIMONIS.

In brons: Krakau, Verzameling POTOCKI. Berlijn, Münzkabinet. Brussel, Cabinet des médailles. Lemberg, Galerja m. Lwowa (uit de voorm. verzameling REWOLINSKI).

In tin(?): Verzameling UMINSKI.

Literatuur: RACZYNSKI, *Le médaillier de Pologne I*, Blz. 43, No. 13 (met afbeelding in kopergravure op een afzonderlijke plaat). UMINSKI, *Medale polskie*, Blz. 7, No. 20. REWOLINSKI, *Katalog Zbioru*, Blz. 4, No. 12. HUTTEN-CZAPSKI, *Catalogue*, deel I, Blz. 36, No. 433. ZIELINSKI, *HOLLAND STEFAN*, Blz. 3, No. 4. JAWORSKI, *Medaliony polskie*, Blz. 50, No. 32. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 104, No. 98, met afbeelding op Plaat XXIV. SIMONIS, *L'art du médailleur*, Blz. 207 en Plaat XXIV, No. 3. TOURNEUR, *Revue belge* 1921, Blz. 48, No. 27. TOURNEUR, *Num. Chronicle* 1922, Blz. 32, No. 27.

Het jaar waarin dit médaillon is ontstaan is zonder twijfel 1561. Als voorbeeld voor dit médaillon heeft STEVEN VAN HERWIJCK het portret uit de miniaturenserie

van LUCAS CRANACH den J. (respectievelijk een copie of doublette daarvan), gediend.⁸⁾ Zoowel op het médaillon als op de miniatuur komen juist dezelfde details in de kleeding van Koningin BONA voor. Op de miniatuur is zij geheel in het zwart gekleed, het hoofd is in een witten sluier gehuld, waarvan de einden als een stola op de borst neerhangen. De zoom van den sluier wordt gevormd door een gekarteld, smal kantwerk. Ook de gelaatstrekken gelijken op elkaar. Ze vallen echter op het médaillon edeler uit, dan op de miniatuur, waar de schilder van de veelgeroemde schoonheid van de Koningin niet veel heeft overgelaten. We gelooven de eerste de beste vrouw uit de Duitsche burgerij voor ons te hebben, zoo weinig worden wij door beide beeltenissen aan de Italiaansche afkomst van de Koningin en aan haar andere portretten herinnerd.

Het voorbeeld, dat den schilder uit het atelier van LUCAS CRANACH den J. en indirect ook STEVEN VAN HERWIJCK gediend heeft is pas na 1548, na den dood van SIGISMUND I, vervaardigd, daar de Koningin in weduwenkleed is afgebeeld. Overigens behoorde, toen STEVEN VAN HERWIJCK in 1561 zijn médaillon vervaardigde, BONA reeds gedurende vier jaar niet meer tot de levenden.

In zijn *Medale Jagiellonów* beschrijft GUMOWSKI een ongesigneerd médaillon, zonder omschrift, van Koningin BONA, uit de verzameling van het Cabinet des Médailles te Brussel en beweert, dat dit „ongetwijfeld” een voorstudie tot de met STE · H · F · gesigioneerde médaillons is, afkomstig van denzelfden meester.⁹⁾ Dit is echter zeer zeker niet het geval. De gelijkenis en zelfs de overeenstemming in de kleeding hebben niets te beteekenen, ook niet de overeenkomst in de gelaatstrekken, welke GUMOWSKI meent waar te nemen, zonder dat deze werkelijk voorhanden is. De wijze van vervaardigen is een geheel andere en het médaillon kan zonder twijfel niet van de hand van

STEVEN VAN HERWIJCK, die een groot kunstenaar was, zijn. We hebben hier te doen met een, artistiek zwakke, imitatie van VAN HERWIJCK's mooie médaillon, in geen geval met een werk van zijn hand.

3. *Sigismund August*, Koning van Polen, zoon van SIGISMUND I en BONA SFORZÀ. (Geb. 1520; Koning van Polen 1548—1572).

Het borstbeeld van den Koning een weinig naar rechts gekeerd, het, met een in tweeën gedeelde baard omgeven, gelaat bijna naar voren gericht. De Koning draagt een pantser; om de schouders is een wapperende, van voren door een leeuwenkop vastgehouden, sjerp gelegd. Omschrift: SIGISMVND(VS) · AVGVSTVS · D · G · REX · POLONIE · A° 1561.

Tegen de onderzijde van het borstbeeld de signatuur: STE · H · F · .

Dit médaillon komt waarschijnlijk het meest voor, daar er in lateren tijd talrijke afgietsels in brons van vervaardigd zijn. Dikwijls is dit médaillon met het volgende van Koningin KATHARINA (No. 4), minder vaak met een keerzijde, waarop een leeuwenjacht is afgebeeld, tot één penning vereenigd. Oude afgietsels in lood zijn natuurlijk zeldzaam. Ik ken de volgende exemplaren van de eenzijdige plaquette:

In lood: Verzameling POTOCKI, Museum XX CZARTORYSKICH te Krakau en Kon. Penningkabinet te 's-Gravenhage.

In brons: Brussel, Cabinet des médailles.

Als penning komt dat médaillon voor:

I. In samenvoeging met het médaillon van Koningin KATHARINA, van STEVEN VAN HERWIJCK (zie beneden, No. 4 der serie).

In zilver: Krakau, Museum NARODOWE, Verzameling CZAPSKI. Leningrad, Ermitage.

In brons: Krakau, Museum XX CZARTORYSKICH. Lemberg, Instytut NARODOWY im. Ossolinskich. Poznan, Verzameling KANDZIORA. e. a.

II. Verbonden met een keerzijde, die een leeuwenjacht voorstelt, die echter niet van STEVEN VAN HERWIJCK afkomstig kan zijn ¹⁰):

In brons: Krakau, Museum XX CZARTORYSKICH. Milaan volgens RACZYNSKI, *Le médailler de Pologne*, I, Blz. 89, bij de beschrijving van No. 20.

III. Naar vermeld met als keerzijde een médaillon van Koningin ELISABETH, zijn, in het jaar 1545 gestorven, eerste gemalin; vermeld bij BOLZENTHAL, *Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillenarbeit*, Berlijn 1840, Blz. 180. Ik heb echter tot nu toe nog geen exemplaar van dezen penning kunnen achterhalen.

Literatuur: BENTKOWSKI, *Spis medalów polskich*, Blz. 236. RACZYNSKI, *Le médailler de Pologne* I, Blz. 70 ss No. 18. Die REICHELSCHE Münzsammlung, No. 508. REWOLINSKI, *Katalog zbioru numizmatycznego*, Blz. 6, No. 21. UMINSKI, *Medale polskie*, Blz. 8, No. 31. HUTTEN-CZAPSKI, *Catalogue*, I, Blz. 43, No. 514 – *Ermitage*, No. 580. ZIELINSKI, HOLLAND STEFAN, Blz. 3, No. 2, met afbeelding op Blz. 2. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 105—107, No. 99—103. PINCHART, *Revue belge de num.* 1860, Blz. 180, No. IX. SIMONIS, *L'art du médailleux*, Blz. 206, afbeelding op Plaat XXIV, No. 1. TOURNEUR, *Revue belge de num.* 1921, Blz. 45, No. 17 – *Num. chronicle* 1922, Blz. 28, No. 17.

Het voorbeeld van STEVEN VAN HERWIJCK, voor het médaillon van Koning SIGISMUND AUGUST, is mij niet bekend.

In de serie miniaturen uit het atelier van **LUCAS CRANACH** den Jongere komt natuurlijk eveneens een portret van **SIGISMUND AUGUST** voor, maar dit geeft den Koning op andere wijze weer. We zien **SIGISMUND AUGUST** op dat miniatuur in een geel, doorbroken wambuis, waarover een zwart bovenkleed is gelegd. Om den hals hangen gouden kettingen en het hoofd is gedekt met een zwarte baret. De gelaatstrekken op het médaillon en de miniatuur gelijken niet op elkaar en hebben slechts de in tweeën gedeelde baard gemeen.¹¹⁾ Wat de kleding betreft, zou men de miniatuur vóór den dood van zijn tweede echtgenoot, **BARBARA RADZIWILL**, die in 1551 stierf, moeten dateeren. Sedert deze, voor den Koning zoo noodlottige gebeurtenis, droeg hij n.l. tot het eind van zijn leven nog slechts rouwkleeren. Hoewel ons médaillon met de miniatuur niets gemeen heeft, geef ik hier de afbeelding van dit mooie portret om aan te toonen hoe weinig de gelaatstrekken van het médaillon lijken op die van de miniatuur en van andere bewaard gebleven portretten van den fijnzinnigen en geestigen **JAGELLONEN**-koning. Het langwerpige gezicht van **SIGISMUND AUGUST** is op het médaillon van **STEVEN VAN HERWIJCK** te kort en te stomp uitgevallen. Ik geloof te mogen aannemen, dat de gelaatstrekken van dit médaillon van alle overige het minst juist getroffen zijn. Een portretteering naar het leven schijnt hier dus zeer zeker uitgesloten. Of het ridderharnas, dat de Koning op het médaillon en verder op de hieronder beschreven penning draagt, in eenig verband staat met de verovering van Lijfland (in 1560) en met den oorlog met Moskou is een vraag, die niet beantwoord kan worden. De Koning verschijnt ook op andere penningen, munten en houtsmeden in oorlogsdracht, hoewel deze weinig bij zijn kunstminnende en au fond zeer vredelievende gezindheid paste. Het is nauwelijks aan te nemen, dat **SIGISMUND**

AUGUST omstreeks 1560 een ridderharnas droeg; dit diende in het algemeen den schilders en penningkunstenaars, ook bij andere persoonlijkheden, slechts, om bijzondere, kunstzinnige effecten te bereiken. Het portretmédaillon van SIGISMUND AUGUST vertoont als bijzonderheid een jaartal aan het einde van het omschrift, dat zich op geen der andere Poolsche werken van STEVEN VAN HERWIJCK op deze plaats bevindt. Dit jaartal wordt door de numismaten voor het tijdstip van vervaardiging gehouden. Dat komt ook inderdaad uit, zooals we hieronder zullen zien, maar toch schijnt het jaartal in de eerste plaats betrekking te hebben op den geportretteerden Koning, die er in het jaar 1561 zoo heeft uitgezien. De vertaling van het randschrift luidt namelijk: SIGISMUND AUGUST DOOR GODS GENADE KONING VAN POLEN IN HET JAAR 1561.

4. *Katharina van Oostenrijk*, weduwe van den hertog van Mantua, Koningin van Polen (geb. 1535, gehuwd met SIGISMUND AUGUST 1553, gest. 1572).

Het borstbeeld van de Koningin voor driekwart naar links gekeerd. Op het hoofd een platte, met edelstenen, borduurwerk en een ovale agrafe versierde baret. Het haar wordt door een net bij elkaar gehouden. De kleeding bestaat uit een prachtig, met borduursel bezet bovenkleed, waarvan de mouwen met zoogenaamde crevés versierd zijn en een eveneens geborduurd onderkleed. De hals wordt omgeven door een plooi kraag en verder door een soort collier, waaraan in het midden een groot kleinood hangt. Als versiering dienen voorts nog kettingen, die om den hals gehangen zijn en een niet meer zichtbaar, op de borst bevestigd, kleinood dragen. Omschrift, door de hoofdbedekking onderbroken: CATHARINA · D · — G · REGINA · POLONIE ·. Tegen de onderzijde van het borstbeeld de signatuur: STE · H · F · 1561.

Het médaillon is mij door een oud mooi afgietsel in lood uit de Collectie DÉNUCÉ te Antwerpen en in meerdere afgietsels in brons, waarvan de meeste echter uit veel lateren tijd, bekend. Een aantal daarvan is met het médaillon van SIGISMUND AUGUST tot één penning vereenigd (zie boven, No. 3). Oude eenzijdige afgietsels in brons bevinden zich in het bezit van de penningkabinetten te Brussel, München en Parijs (Louvre); nieuwere, tweezijdige, in zilver en brons, heb ik hierboven reeds vermeld.

Literatuur: BENTKOWSKI, *Spis medalów polskich*, Blz. 236. RACZINSKI, *Le médailler de Pologne*, I, Blz. 70 en No. 18, met afbeelding volgens het COLLAS-procédé op een afzonderlijke plaat. REWOLINSKI, *Katalog zbioru numizmatycznego*, Blz. 6, No. 21. HUTTEN CZAPSKI, *Catalogue I*, Blz. 43, No. 514. HUTTEN-CZAPSKI, *Manuscript Ermitage*, No. 580. ZIELINSKI, HOLLAND STEFAN, Blz. 3, No. 2. JAWORSKI, *Medaliony polskie*, Blz. 51, No. 36, eenzijdig in brons, zonder signatuur, 87 m.m. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 107, No. 104. *Trésor de num. et glypt.* Paris 1841, Blz. 90, No. 6, Plaat XLVI, No. 6. PINCHART, *Revue belge de num.* 1860, Blz. 180, No. IX. ARMAND, *Les médailleurs italiens I*, Blz. 243. SIMONIS, *L'art du médailleur*, Blz. 217. TOURNEUR, *Revue belge de num.* 1921, Blz. 45, No. 18. TOURNEUR, *Num. Chron.* 1922, Blz. 29, No. 18.

Bovendien is het médaillon, op natuurlijke grootte, volgens het COLLAS-procédé in kopergravure op een bijzondere plaat gereproduceerd. De plaat is met A O (ANTON OLESZCZYNSKI, 1794—1879) geteekend.

Bij een vergelijking met de miniatuur uit de werkplaats van LUCAS CRANACH den J., blijkt het médaillon van STEVEN VAN HERWIJCK een nauwkeurige, in metaal uitgevoerde,

copie te zijn. Een enkele blik op beide kunstwerken is genoeg om vast te stellen, dat er een innige samenhang tusschen beide bestaat. Op beide dezelfde kleding, versiering en houding, alleen verschilt de richting van het borstbeeld, die op beide tegenovergesteld is, iets wat echter niet van belang is. Kleine afwijkingen waren natuurlijk niet te vermijden. Zoo ontbreken b.v. op het médaillon de borduursels op de mouwen, waarop alleen de crevés, met korte parelsnoeren er tusschen, voorkomen. Door plaatsgebrek is het borstkleinood op de plaquette weggevallen, we zien echter nog wel het horizontale stuk metaal, waaraan, juist als op de miniatuur, het juweel is bevestigd. Zelfs in dit détail heeft VAN HERWIJCK zijn voorbeeld trouw gevolgd.

Ook een ander portret, dat met de miniatuur, evenals met het médaillon veel, om niet te zeggen alles, gemeen heeft, blijve hier niet onvermeld. Het portret geeft de Koningin levensgroot, ten voeten uit weer. Het wordt bewaard in het Germanisches Museum in Neurenberg.¹²⁾ Dit, met olieverf op linnen geschilderde portret is niet origineel, het is slechts een copie van een ouder, waarschijnlijk in Polen vervaardigd, (latijnsch opschrift!) en heden verdwenen portret. Deze copie, die met P. F. (als monogram) gesigneerd is, is zeer zeker afkomstig uit het atelier van een Weenschen of Praagschen schilder. Volgens het opschrift is KATHARINA 24 jaar oud, het oorspronkelijke schilderij moet dus in 1559 ontstaan zijn. De kleding is over het geheel genomen dezelfde als op de miniatuur en het médaillon. Bijzonderheden komen alleen in détails voor. Zoo is de afzetting van het bovenkleed, dat hier een lange, tot op den grond hangende mantel blijkt te zijn, een andere en bovendien zijn de crevés op de mouwen ander geschikt. De ketting op de borst is hier door een parelsnoer vervangen en het kleinood, welks

peervormige hanger de Koningin tusschen de vingers van de linkerhand houdt, bestaat uit een médaillon, waarop de dooreengestrengelde letters s - a - k (SIGISMUND AUGUST - KATHARINA) te zien zijn. De gestalte is, evenals op het médaillon, gewend naar links. Wat nu de identiteit der gelaatstrekken op de drie portretten betreft, deze is onmiskenbaar. Men ziet dadelijk, dat alle drie de kunstwerken dezelfde persoon voorstellen. Weliswaar zijn de gelaatstrekken op de plaquette een weinig anders uitgevallen. De médailleur toch heeft met een geheel ander materiaal te doen dan de schilder en hij beschikt niet over dezelfde middelen als deze laatste. Een volledig gelijke overbrenging der gelaatstrekken van een geschilderd portret op een gedenkpenning is eenvoudig onmogelijk. STEVEN VAN HERWIJCK heeft het gezicht van de Koningin ook iets moeten verkorten. Terwijl KATHARINA ons op de miniatuur en het groote portret met ietwat langwerpig gezicht tegemoet treedt, schijnt ze op het médaillon, in dit opzicht, een weinig veranderd. De verkorting van het gelaat moet waarschijnlijk aan plaatsgebrek geweten worden. Voor het overige heeft de Nederlandsche meester de trekken der Koningin zeer goed getroffen.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat de miniatuur uit het atelier van LUCAS CRANACH den J., resp. een copie daarvan, het voorbeeld voor STEVEN VAN HERWIJCK heeft geleverd. DOMANIG wijst in zijn bekende werk nog op een ander médaillon, dat „op de wijze van STEPHANUS HOLLANDICUS” vervaardigd is.¹³⁾ Dit eenzijdige, ovale, bronzen en geciseleerde stuk draagt geen omschrift en vertoont weliswaar eenige overeenkomst met het voortreffelijke stuk door STEVEN VAN HERWIJCK, het kan echter onmogelijk als een werk van zijn hand, zelfs niet als een proefafgietsel, worden beschouwd. Als kunstwerk is deze

plaquette tamelijk middelmatig en kan zij hoogstens voor een zeer onnauwkeurige imitatie van de eerste doorgaan. Het wekt werkelijk verwondering, dat Dr. JULIEN SIMONIS, toch een zoo goed kenner van de Nederlandsche penningkunst, beide plaquettes even hoog kon aanslaan en ook de tweede als een werk van STEVEN VAN HERWIJCK kon betitelen.¹⁴⁾ De weinig critische Poolsche numismaat Dr. MARIAN GUMOWSKI valt hem bij, hoewel met de beperking, dat het hier om een proefafgietsel van den penning (sic!) van Koningin KATHARINA van Oostenrijk gaat.¹⁵⁾

Dezelfde Poolsche numismaat vermeldt nog een derde médaillon, waarvan hij beweert, dat het een portret van KATHARINA is en dat dit bovendien door STEVEN VAN HERWIJCK is vervaardigd.¹⁶⁾ Beide beweringen berusten echter op een grove vergissing. Men kan er zich gemakkelijk van overtuigen, dat de, naar zijn zeggen, voor het eerst door GUMOWSKI gepubliceerde penning een geheel andere persoon voorstelt. Het portret vertoont niet de minste gelijkenis met de ons bekende afbeeldingen van KATHARINA van Oostenrijk. Evenmin heeft de uitvoering iets met de talrijke werken van STEVEN VAN HERWIJCK gemeen. Het médaillon is afkomstig uit de werkplaats van een waarschijnlijk Zuidoitschen médailleur, hetgeen andere, op gelijke wijze vervaardigde, exemplaren genoegzaam schijnen te bewijzen.

Het feit, dat de regeerende Koningin naar een portret en niet naar het leven afgebeeld is, is o.a. voor mij een bewijs, dat STEVEN VAN HERWIJCK nimmer in Polen geweest is. Anders had hij de Koningin zeker wel naar het leven gemodelleerd en had hij niet als hulpmiddel naar een voorbeeld gegrepen. Weliswaar dient te worden opgemerkt, dat het uit politieke overwegingen (in 1553) gesloten huwelijk slechts gedurende korten tijd gelukkig bleef. Toen de hoop op nakomelingen nooit in vervulling bleek

te kunnen gaan, trad bij SIGISMUND AUGUST eerst een groote verkoeling van de echtelijke gevoelens op, waarop later een onoverkomelijke afkeer van de zijde van den Koning volgde. Sinds 1559 ontmoette de laatste JAGELLONE zijn vrouw slechts bij zeer hooge uitzondering. KATHARINA verbleef hoofdzakelijk op het slot te Radom, verlaten en teleurgesteld, zonder liefde voor Polen en er over denkend naar Oostenrijk terug te keeren. De Koning liet zich er niet toe brengen om weer met zijn vrouw te gaan leven. Koppig en eigenzinnig herhaalde hij vele malen: „Liever dood, dan een huwelijksgemeenschap met KATHARINA”. Onder zulke omstandigheden is het moeilijk aan te nemen, dat het médaillon misschien op bestelling van den Koning gemaakt is. Aan den anderen kant zou de kunstenaar, gesteld, dat hij werkelijk in Krakau geweest ware, de Koningin zeker ook in het niet veraf gelegen Radom hebben opgezocht, om haar beeltenis naar het leven te boetseeren. KATHARINA verliet eindelijk in 1566 Polen en voerde een treurig bestaan in Linz aan den Donau, alwaar zij in 1572 ook stierf, weinig maanden vóór haar echtgenoot, Koning SIGISMUND AUGUST, den laatsten der JAGELLONEN'S.

5. *Johan Sigismund Zapolya*, zoon van JOHANNES ZAPOLYA, Koning van Hongarije en van ISABELLA JAGELLO (dochter van SIGISMUND I van Polen en van BONA SFORZA), geb. 1540, gest. 1571, kort na zijn geboorte tot Koning van Hongarije uitgeroepen; hij heerschte na den dood van zijn moeder ISABELLA (1559) in de landen ten Oosten van de Theis en in Zevenburgen.

Borstbeeld van den jeugdigen prins, een weinig naar links gekeerd, het gezicht recht naar den beschouwer. De jongeling draagt op het hoofd een hooge bontmuts, die

boven het linker-oor met een, met edelsteen bezette, agrafe is versierd. Hij is gekleed als een Hongaarsch edelman. Omschrift, door de bontmuts in twee deelen gescheiden: IOHANNES · SIGIS — MVND · D · G · REX · VNG. Tegen de onderzijde van het borstbeeld de signatuur: STE · H · .

Een in lood gegoten, doch beschadigd en met zwarte lak overtrokken exemplaar bevindt zich te Parijs in het Louvre. Een afgietsel in brons in Brussel, Cabinet royal des médailles.

Literatuur: SIMONIS, *L'art du médailleur*, Blz. 208, met afbeelding op Plaat XXIV, No. 3. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 107, No. 105, met afbeelding op Plaat XXVI. TOURNEUR, *Revue belge de num.* 1921, Blz. 48, No. 28. TOURNEUR, *Num. chron.* 1922, Blz. 32, No. 28.¹⁷⁾

Toen STEVEN VAN HERWIJCK dit médaillon in 1561 vervaardigde, was de prins 21 jaar oud; daar hij zijn regeeringsplichten in een deel van Hongarije moest nakomen, vertoefde hij destijds waarschijnlijk niet aan het Poolsche hof. Ik heb tenminste in Poolsche bronnen geen spoor van een verblijf aldaar in dat jaar kunnen ontdekken, zonder echter, ten gevolge van de ontoegankelijkheid van Hongaarsche bronnen, in staat te zijn de plaatsen, waar hij in dien tijd wél vertoefde, positief vast te kunnen stellen. Ook wanneer STEVEN VAN HERWIJCK in Polen geweest ware, heeft hij in ieder geval naar een geschilderd voorbeeld moeten werken, des te meer, waar het médaillon een jongen van 14 à 15 jaar en niet een jongeling van 21 schijnt voor te stellen.

Met de hierboven genoemde vijf médaillons is de mooie serie der JAGELLONEN-portretten voorloopig uitgeput. Verdere médaillons zijn tot nu toe niet bekend geworden.

Ik geloof echter goede redenen te hebben om aan te nemen, dat er nog andere leden van dezen groep bestaan, of althans bestaan hebben. Zoo vermeldt de reeds door mij geciteerde BOLZENTHAL het médaillon van SIGISMUND AUGUST van STEVEN VAN HERWIJCK, met een portret van Koningin ELISABETH, de eerste gemalin van den Koning, dat eveneens uit de werkplaats van den Hollandschen meester schijnt te komen, op de keerzijde.¹⁸⁾ ELISABETH van Oostenrijk was een volle zuster van KATHARINA, de derde gemalin, en is in 1545 gestorven. Een miniatuurportret, behoorend tot de serie der CRANACH-portretten, bevindt zich in het Museum XX CZARTERYSKICH. Men twijfelt aan het bestaan van deze door BOLZENTHAL genoemde keerzijde en beweert, dat hij de namen der Koninginnen zou hebben verwisseld. Het is echter nauwelijks aan te nemen, dat BOLZENTHAL in plaats van KATHARINA de naam ELISABETH gelezen heeft. De omstandigheid, dat een exemplaar van den door hem genoemden penning nooit is gevonden, bewijst absoluut nog niet, dat deze niet bestaat. Ik heb het spoor van den penning met borstbeeld van ELISABETH zoo ijverig mogelijk vervolgd, helaas echter zonder het minste resultaat. Ik laat echter de hoop niet varen. Misschien brengt een gelukkig toeval den penning met als keerzijde het borstbeeld van ELISABETH toch nog eens aan het licht. Als verdwenen stukken van de serie zouden verder de portretten van de dochters van SIGISMUND I en BONA in aanmerking komen. Deze waren, met uitzondering van ISABELLA ZAPOLYA, nog in leven toen STEVEN VAN HERWIJCK zijn prachtige werken schiep. De ontbrekende médaillons zouden dan die van ISABELLA (geb. 1519, sinds 1539 de gemalin van Koning JOHAN ZAPOLYA van Hongarije en de moeder van JOHAN SIGISMUND, wiens médaillon ik onder No. 5 beschreven heb), die van SOPHIE (geb. 1522, in 1558 getrouwd met Hertog HEINRICH van Brunswijk), verder

van ANNA (geb. 1523, later gemalin van Koning STEPHAN BATHORY en Koningin van Polen (1576)) en tenslotte die van KATHARINA (geb. 1526, de latere Koningin van Zweden) zijn. Misschien kwamen daar nog bij de tweede gemalin van SIGISMUND AUGUST, de schoone Litausche vorstendochter BARBARA RADZIWILL, aan wie de Koning zijn liefde schonk, en aan wie hij later, tot het einde van zijn leven, een trouw aandenken bewaard heeft en wier portret zich eveneens in de miniaturenserie uit de werkplaats van LUCAS CRANACH den J. bevindt, verder 's Konings zwagers, Koning JOHAN ZAPOLYA en Hertog HENDRIK van Brunswijk. De serie van STEVEN VAN HERWIJCK zou dan een analogon vormen tot de miniaturenserie, die uit het atelier van LUCAS CRANACH den Jongere is voortgekomen en die in totaal tien portretten telt, namelijk die van de ouders (SIGISMUND I en BONA), van den Zoon (SIGISMUND AUGUST), diens drie vrouwen en de vier dochters.

Ik resumeer hier in het kort het resultaat van bovenstaande verhandeling. De vijf médaillons vormen een seriewerk van STEVEN VAN HERWIJCK. Alle stukken van de serie vertoonen één en dezelfde uitvoering en zijn in één en hetzelfde jaar, 1561, door den kunstenaar gemodelleerd. De datum is weliswaar slechts tweemaal aangegeven: op de plaquette van SIGISMUND AUGUST in het randschrift, en op den penning van Koningin KATHARINA in de signatuur, doch hier slechts op het oude afgietsel in lood uit de verzameling DENUCE. Het is zeer waarschijnlijk, dat ook de andere plaquettes in de signatuur gedateerd geweest zijn. De zeer fijne cijfers van den datum zijn echter bij het gieten in brons verdwenen. Drie van de médaillons, die van Koning SIGISMUND I, van Koningin BONA en van Koningin KATHARINA, zijn volkomen zeker naar geschilderde portretten gemodelleerd. Ik heb hun overeenkomst met

de miniaturen uit de serie van LUCAS CRANACH den J. onaanvechtbaar bewezen. Van twee der médaillons, die van Koning SIGISMUND AUGUST en zijn zusterszoon JOHAN SIGISMUND ZAPOLYA, heb ik tot nu toe het schilderij, dat tot voorbeeld diende, nog niet gevonden. Een uitbeelding van SIGISMUND AUGUST naar het leven zou niet onmogelijk zijn, indien bewezen kon worden, dat STEVEN VAN HERWIJCK aan het koninklijk hof in Krakau vertoeft heeft. Daarover zal ik trouwens dadelijk spreken. Wat het médaillon van JOHAN SIGISMUND ZAPOLYA betreft, dit is naar een beeltenis uit 's Konings jongere jaren vervaardigd. Het geeft een knaap en niet een reeds bijna volwassen jonge man van 21 jaren weer. Ik ben er van overtuigd, dat de JAGELLONEN-serie van STEVEN VAN HERWIJCK met de vijf bekende en hierboven beschreven médaillons niet is uitgeput en dat er mettertijd nog andere médaillons gevonden zullen worden, die hiertoe behooren.

Behalve de vijf, hierboven beschreven, JAGELLONEN-médaillons is er nog een gesigioneerde, Poolsche tweezijdige gietpenning van STEVEN VAN HERWIJCK bekend. Hij bestaat in eenige, slechts weinig onderling verschillende exemplaren, die echter niet alle uit de werkplaats van den meester afkomstig zijn, maar later en zelfs in den laatsten tijd zijn nagegoten en die hun verschillen met het origineele model aan een latere ciseleering te danken hebben. De afwijking beperkt zich meestal tot de signeering; deze was op het origineel ingesneden, is bij het gieten verdwenen en is toen met de graveerstift nagetrokken, hetgeen natuurlijk verschillend is uitgevallen. Het vaststellen van het origineele afgietsel van den penning, die er als volgt uitziet, levert moeilijkheden op.

Voorzijde: Borstbeeld van Koning SIGISMUND AUGUST, naar rechts gekeerd. De Koning is blootshoofds en draagt

een pantser; om den hals een plooiakraag. Het omschrift begint, evenals bij de médaillons, links op schouderhoogte en luidt: SIGISMVND : AVGVSTVS · D · G · REX · POLONIE. De signatuur is ingesneden, bij nieuwere afgietsels ook in relief onder het borstbeeld aangebracht. Ik kom hierop nader terug.

Keerzijde: Een ridder met getrokken zwaard, naar rechts gekeerd, op een steigerend paard. Omschrift, aan den linkerhand beginnend, naar rechts: DA · MIHI · VIRTVTEM · CONTRA · HOSTES · TVOS.

Op de voor- en keerzijde een parelrand. Diameter 44 m.m.

Een oud afgietsel in brons, dat het origineel misschien het meest nabij komt, bevond zich in de Keizerlijke Ermitage te St. Petersburg uit de voormalige verzameling REICHEL. Volgens een opgave in manuscript van graaf E. HUTTEN-CZAPSKI, moet het stuk met ST · E · H · 156z gesigneerd zijn, REICHEL leest echter STE · H · DOV.

Het is niet goed mogelijk vast te stellen, hoe de signatuur er in werkelijkheid uitziet. Zoowel HUTTEN-CZAPSKI als REICHEL moeten zich een weinig vergist hebben. Het is wel mogelijk, dat de signatuur werkelijk STE · H · 156z · luidt. Zie hiervoor HUTTEN-CZAPSKI, *Catalogue de la Collection imp.* de l'Ermitage*, No. 586, en REICHEL, *Cat. Polen*, No. 510.

Bij een tweede variant begint het omschrift met een ~. De tweeregelige signatuur luidt: 1562 - STE · H · F · ~. Dergelijke exemplaren bevinden zich in de Oostenrijksche Bundessammlung te Weenen (in zilver), in de voorm. verzameling ZIELINSKI (in brons, 42 m.m.), in de voorm. verzameling PIOTR. UMINSKI (lood) en in de Staatliche Sammlung te Berlijn (lood). Zie hiervoor: DOMANIG, *Porträtmedaillen* 91. UMINSKI, *Medale polskie*, Blz. 8,

No. 26. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 95, No. 85, met afbeelding op plaat XXI.

De derde oudere penning heeft aan het begin van het omschrift op de voorzijde een punt; in de signatuur ontbreekt het jaartal — met leest slechts, ingesneden: STE · H · F · . Zie hiervoor: BENTKOWSKI, *Spis Medalow polskich*, No. 26. RACZYNSKI, *Le médailler de Pologne I*, Blz. 82-83, No. 19. RADZIWILL, *Catalogue de monnaies*, No. 28. HUTTEN-CZAPSKI, *Catalogue* deel III, Blz. 18, No. 5687 — *Manuscript verz. Ermitage*, No. 586. REWOLINSKI, *Katalog zbioru*, Blz. 6, No. 23. UMINSKI, *Medale polskie*, Blz. 8, No. 32. ZIELINSKI, HOLLAND STEFAN, Blz. 3, No. 5. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 94, No. 83. *Trésor de numismatique XVII* 5. PINCHART, *Revue belge de num.* 1860, Blz. 180, No. XI. SIMONS, *L'art du médailleur*, Blz. 209, afb. op Plaat XXV, No. 1. TOURNEUR, *Revue belge*, Blz. 46, No. 19. TOURNEUR, *Num. chronicle*, Blz. 29, No. 19.

Een vierde variant heeft een signatuur in relief, zonder jaartal. Afgietsels in zilver, brons, lood en ook in ijzer worden in vele verzamelingen gevonden. Deze variant, die door ciseleering en bewerking bedorven is, is een nog jonge imitatie en moet onder de vervalschingen worden gerangschikt. Ik zal de verzamelingen, die deze imitatie bezitten, niet opnoemen. Slechts op één stuk zou ik willen wijzen. In de collectie van Graaf POTOCKI in Krakau, wordt een exemplaar van deze vervalsching, in zilver, bewaard, dat uit twee op elkaar geschroefde helften bestaat en een sterk uitstekende rand heeft, en daardoor ook iets grooter is dan de andere. Zie hiervoor GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 95, No. 86. In deze zelfde Collectie POTOCKI bevindt zich een, blijkbaar naar den penning van VAN HERWIJCK gegraveerd stuk, uit de eerste helft van de XIXde eeuw. (GUMOWSKI l.c. Blz. 119, No. 26.) Ik wijs nog op een penning uit het jaar 1571, die op de keerzijde

denzelfden ruiter vertoont als de penning van VAN HERWIJCK, doch een ander randschrift heeft. Volgens Dr. SIMONIS zou dit mooie stuk eveneens van de hand van STEVEN VAN HERWIJCK zijn.¹⁹⁾ Deze was toen echter reeds overleden, daar hij tusschen 1565 en 1567 gestorven is.

Of de ruiter het wapen van het Grootvorstendom Litauen moet voorstellen, moet ik in het midden laten. Zooals men weet ziet dit wapen, de zoogenaamde „Pogon”, er precies zoo uit, met dit verschil, dat de ruiter naar links is gekeerd. Volgens mijn meening hebben we hier niet met het wapen van Litauen te doen, want waarom zou juist dit, met passeering van den Poolschen adelaar, op een niet speciaal Litauschen penning zijn aangebracht? Het lag hier toch veel meer voor de hand het wapen van het Koninkrijk Polen, dat destijds zijn grootste bloei beleefde, weer te geven. Het is zeker, dat de geharnaste ruiter allegorisch moet worden opgevat; hij zinspeelt op de militaire gebeurtenissen, waarin het Poolsche leger de overwinning bevochten heeft.

Met deze zes gesigneerde stukken is de lijst der Poolsche werken van STEVEN VAN HERWIJCK voorloopig volledig. Door de numismaten worden echter nog talrijke andere anonyme médaillons, resp. penningen van Poolsche persoonlijkheden aan STE · H · toegeschreven. Daartoe behooren de reeds boven vermelde médaillons van Koningin BONA SPORZA en Koningin KATHARINA (ten getale van drie) en verder de penning van Koning SIGISMUND AUGUST uit het jaar 1571. Ik heb er, bij de beschrijving der afzonderlijke stukken der JAGELLONEN-serie, reeds op gewezen, dat de plaquette in kwestie van Koningin BONA en een der médaillons van Koningin KATHARINA onmogelijk van de meesterhand van STEVEN VAN HERWIJCK afkomstig kunnen zijn. Het zijn hoogstens imitaties van de schoone en artistiek hoogstaande werken van den Hollandschen

médailleur, imitaties, die niet eens door een médailleur van groot talent zijn vervaardigd. Het tweede médaillon, dat, naar het moet heeten, Koningin KATHARINA voorstelt, geeft onder geen beding een portret dezer Koningin en is waarschijnlijk een Zuid-Duitsch werk. Ook de door Dr. SIMONIS aan STEVEN VAN HERWIJCK toegeschreven portretpenningen van SIGISMUND AUGUST zijn niet van de hand van dezen kunstenaar. De eerste, overigens een prachtig werk uit de tweede helft der 16de eeuw, heeft een bekende houtsnede tot voorbeeld en moet aan een Italiaan worden toegeschreven.²⁰⁾ De tijd van vervaardiging van den anderen penning uit het jaar 1571 valt, zooals reeds is opgemerkt, na den dood van VAN HERWIJCK.

Van de penningen, die andere, niet koninklijke, Poolsche persoonlijkheden voorstellen, worden die van den Wilna'schen burger STANISLAUS MRZYGLÓD en van zijn gemalin KATHARINA, verder die van den deken van het Ermlandsche Domkapittel, EGGERT VON KEMPEN, en tenslotte die van Graaf JOHANNES VON TECZYN met diens verloofde, Prinses CAECILIE van Zweden, aan den Hollandschen meester toegeschreven.²¹⁾ Bij deze gelegenheid wordt zelfs de route van STEVEN VAN HERWIJCK's reis naar Polen uitgestippeld. Hij zou zich in Antwerpen hebben ingescheept, in Danzig aan land gegaan zijn en zich verder door Ermland naar Wilna begeven hebben om daar de JAGELLONEN-serie en een aantal andere Poolsche penningen te modelleeren. In het begin van 1561 zou hij zelfs aan den Koning zijn voorgesteld.²²⁾ Deze geschiedenis berust op de fantasieën van een weinig kritischen, zeer tot hypothesen geneigden numismaat, vooral als deze hypothesen bij zijn, van te voren ingenomen, standpunt passen, en zij kan door geen getuigenis positief worden bevestigd.

Misschien kan de penning van JOHANNES TECZYNSKI en prinses CAECILIE van Zweden aan STEVEN VAN HERWIJCK

worden toegeschreven. Het is echter hier niet de plaats zich hierover uit te laten. Een nadere studie over dezen penning zal misschien licht omtrent den vervaardiger kunnen geven. Misschien zal ik later elders op dit belangrijke stuk nog terugkomen.

Er rest ons ten slotte nog de vraag, of STEVEN VAN HERWIJCK in de jaren 1561 en 1562, die op zijn Poolsche penningen staan aangegeven, in Polen vertoefd heeft en aan het koninklijk hof werkzaam is geweest. Dr. JULIEN SIMONIS was de eerste, die zijn verblijf in het Rijk der JAGELLONEN'S voor waarschijnlijk heeft gehouden, zonder hiervoor echter steekhoudende argumenten op te geven. Deze zeer aanlokkelijke en geenszins onmogelijke veronderstelling is daarop door andere onderzoekers, zoowel weinig critische als ernstige, als zeker en boven allen twijfel verheven, aangenomen. Naar mijn meening moet althans een stellige bewering, dat de Nederlandsche meester in Polen vertoefd heeft, opgegeven worden, daar men zulks hoogstens kan vermoeden.

Waarop steunen nu Dr. SIMONIS en zijn volgelingen? Waarschijnlijk slechts op het bloote feit, dat STEVEN VAN HERWIJCK in de jaren 1561 en 1562 eenige Poolsche penningen heeft vervaardigd. Hij kon deze echter evengoed ergens anders hebben gemaakt, nadat hem de daartoe noodige portretten ter hand waren gesteld. Ik heb er reeds op gewezen, dat de JAGELLONEN-portretten bij de uitgebreide familiekring en de vrienden der familie niet moeilijk te verkrijgen waren. Er hebben waarschijnlijk meerdere series, in het genre van de, uit de werkplaats van LUCAS CRANACH den Jongere afkomstige, miniaturenserie, misschien zelfs copieën en doublettes daarvan, bestaan, die zeer verbreid waren, heden echter niet meer voorhanden zijn, doordat ze aan de ongenade van den tijd ten offer gevallen zijn. Men zou, ten gunste van een verblijf

in Polen, nog op de geringe productiviteit van den kunstenaar in Antwerpen kunnen wijzen. Tegenover de vijf Poolsche médaillons staan slechts drie in hetzelfde jaar 1561 in Antwerpen vervaardigde werken. Kennen we echter alle werken uit het jaar 1561? Zijn niet andere, ongedateerde werken in datzelfde jaar en in Antwerpen vervaardigd? Daar STEVEN VAN HERWIJCK in 1562 naar Engeland is gegaan en daar een groote productiviteit aan den dag heeft gelegd, moet zijn verblijf in Polen wel zeer kort geweest zijn. In het tijdsbestek van één jaar zou hij dan een reis hebben moeten maken van Antwerpen naar Polen en vandaar wederom naar Antwerpen en verder naar Engeland. Zooiets moge heden ten dage niets bijzonders zijn, in de 16de eeuw reisde men minder snel en men verbleef zeker langer in plaatsen die gelegenheid boden tot het ontplooiën van den werkkring. Een dergelijke gelegenheid ontbrak in Krakau, aan het hof van den fijnzinnigen en kunstminnenden JAGELLONEN, niet. Zou STEVEN VAN HERWIJCK dan even plotseling zijn verdwenen als hij gekomen was? Dat is absoluut niet het geval geweest; de meester heeft nooit in Polen vertoefd. Anders zou hij er langer gebleven zijn. VICTOR TOURNEUR wil door den penning van THOMAS DE MONTRICHIER, die uit hetzelfde jaar 1561 afkomstig is, een brug van Antwerpen naar Krakau slaan. Hij verkeert in de meening, dat THOMAS DE MONTRICHIER een Zwitsersch, protestantsch prediker was, die, aangelokt door de verdraagzaamheid van het Poolsche hof, zich, evenals vele zijner landgenooten, daarheen zou hebben begeven.²³⁾ Te oordeelen echter naar door mij onderzochte, uitvoerige bronnen, is een THOMAS DE MONTRICHIER in de jaren 1550—1570 aan het JAGELLONEN-hof volkomen onbekend.

Voor de aanwezigheid van STEVEN VAN HERWIJCK in Polen zou verder nog het ontbreken van een voorbeeld

voor het médaillon van Koning SIGISMUND AUGUST, die naar het leven geportretteerd schijnt te zijn, kunnen pleiten. Ook het jaartal 1561, dat slechts op deze plaquette in het omschrift is aangebracht, versterkt ons in dit vermoeden. Volkomen zekere conclusies laten zich echter uit deze omstandigheden niet trekken, evenmin als uit het ontbreken van een voorbeeld voor den penning van SIGISMUND AUGUST uit het jaar 1562. Misschien vindt men op een goeden dag toch nog het een of andere voorbeeld. De datum anno 1561 kan ook met den tijd van vervaardiging in verband gebracht worden; natuurlijk blijft de eerste verklaring, die betrekking houdt tot het uiterlijk van den Koning in dat jaar, in de eerste plaats van kracht.

Ik heb eerlijk moeite gedaan om positieve bewijzen voor een bezoek van STEVEN VAN HERWIJCK aan het koninklijk hof in Krakau te vinden. Helaas bleven echter alle navorschingen in gedrukt bronnenmateriaal, evenals in de archieven van Krakau en Warschau, zonder resultaat. Onder de talrijke kunstenaars, die de kunstminnende JAGELLONE naar zijn residentie liet komen en waarvan de namen ons door talrijke oorkonden en geschriften uit denzelfden tijd overgeleverd zijn, ontbreekt de Nederlandsche médailleur ten eenen male. Tegen een reis naar Polen spreekt eveneens het feit, dat STEVEN VAN HERWIJCK de regeerende Koningin naar een schilderij en niet naar het leven gemodelleerd heeft. Zij leefde destijds weliswaar gescheiden van haar echtgenoot in Radom, dit lag echter niet al te ver van de hoofdstad Krakau, en zeker vertoefde de Koningin toch menigmaal aan het hof van den Koning. Waarom zou de kunstenaar dan naar een geschilderd voorbeeld gegrepen hebben, als hij het zich met het levende model gemakkelijk kon maken?

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk, dat er geen steekhoudende argumenten voor een verblijf van STEVEN VAN

HERWIJCK van 1561—1562 in Polen kunnen worden aangevoerd. Hij zal wel nooit in Polen geweest zijn en heeft zijn schitterende JAGELLONEN-serie in Antwerpen of misschien in Engeland gemodelleerd en wel op eigen risico, of op bestelling van een vereerder van de JAGELLONEN-dynastie. Aan een bestelling van den kant van SIGISMUND AUGUST, behoeft men, de onverkwikkelijke verhouding die in de familie heerschte, in aanmerking genomen, wel niet te denken.

De serie JAGELLONEN-médailleurs, het eenige portretserie-werk, dat STEVEN VAN HERWIJCK geschapen heeft, vormt een schitterend bewijs voor zijn in het oog loopend artistiek talent. Zij blijft, met andere werken van den meester, voor altijd een getuige van den hoogen bloei, die de penningkunst der Nederlanden in de tweede helft van de 16de eeuw bereikt heeft en sluit waardig aan bij de gelijktijdig vervaardigde werken van de Italiaansche en Duitsche miniatuurplastiek. Voor Polen is het bestaan van de JAGELLONEN-serie van den Nederlandschen meester een bewijs te meer voor het hooge aanzien en de autoriteit, die deze dynastie, waaraan het land zijn „Gouden Tijdperk” te danken had, in geheel Europa heeft genoten.

AANVULLING.

Na verzending van het manuscript van bovenstaand werk aan de redactie van het *Jaarboek*, heb ik bij gelegenheid de mij bekende en toegankelijke afbeeldingen van den laatsten JAGELLONEN nog eens aan een onderzoek onderworpen. Daarbij ben ik tot de verrassende ontdekking gekomen, dat de gelaatstreken van SIGISMUND AUGUST op het médaillon van STEVEN VAN HERWIJCK een groote gelijkenis vertoonen met die van een houtsnode. Deze houtsnode is op de rugzijde van het titelblad van het

bekende werk van Bisschop MARTIN KROMER *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* (voor de eerste maal in 1555, bij JOHANNES OPORINUS in Bazel gedrukt) afgedrukt. De houtsnede is in 1554, door een inmiddels nog niet nader vastgestelden kunstenaar, die met het monogram H · S · teekent, vervaardigd; zij geeft den Koning op 35-jarigen leeftijd weer. SIGISMUND AUGUST draagt op het hoofd een hoogen bontmuts en is in een rijk, doorbroken wambuis, met daarover gelegden breeden pelskraag, gekleed. Om den hals draagt hij een ketting. De op de borst rustende rechterhand draagt vele ringen. De achtergrond wordt gevormd door een draperie, rechts bovenaan bevindt zich het gekroonde, vierdeelige Poolsch-Litausche wapen. Onder het borstbeeld is een paneel met de titels van den Koning, de opgave van zijn leeftijd en de datum van vervaardiging van de houtsnede, aangebracht. Het monogram van den kunstenaar, H · S · is op een plooi van de draperie te zien.

De gelijkenis der gelaatstrekken op beide kunstwerken, het médaillon van STEVEN VAN HERWIJCK en de houtsnede van H · S · , is onmiskenbaar. Op beide dezelfde haar-dracht, dezelfde wijdgeopende oogen, dezelfde bittere en droevige gelaatsuitdrukking. Het is zeer goed mogelijk, dat dit in hout gesneden portret uit het werk van MARTIN KROMER, dat tot 1561 twee drukken beleefde, onzen Nederlandschen meester als voorbeeld heeft gediend. Daarbij heeft hij slechts de gelaatstrekken overgenomen, de kleeding echter naar zijn smaak in een ridderharnas veranderd.

Hiermede is naar mijn meening het vraagstuk naar het voorbeeld voor het SIGISMUND AUGUST-médailleon beantwoord. Een bewijs te meer, dat STEVEN VAN HERWIJCK nooit in Polen is geweest.

**Literatuur, waarin speciaal de met STE. H. (STEVEN
VAN HERWIJCK) gemerkte medaillons behandeld
worden.**

1. DE BEER, JOSEPH, *Le médailleur anversoïs STEVEN VAN HERWIJCK (1530—1563). La métropole.* 40me année, No. 283, Anvers, 1e 11 octobre 1933. Met vier afbeeldingen.
2. FORRER, L., *Biographical dictionary of Medallist etc.* London, Deel V, Blz. 674—682: STEPHEN HOLLAND.
3. HILL, M. G. F., STEPHEN, G. *medallist and painter. Burlington Magazine* Vol. XII, London 1907—1908, Blz. 355—363.
4. HILL, M. G. F., *Recent acquisitions for public collections.* IV. STEVEN, H. *British Museum. Burlington Magazine*, Vol. XXXIII, London 1918, Blz. 54—59.
5. *Berühmte Medailleurs und Stempelschneider.* VI. STEVEN VAN HOLLAND. *Numismatische Zeitung.* Jahrgang 38. Weissensee 1871, Blz. 140.
6. MULLER, S., *De medailleur STE. H. te Utrecht. Tijdschrift van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde.* Vol. XIX; 's-Gravenhage 1911, Blz. 175—179.
7. PINCHART, ALEXANDRE, ETIENNE VAN HOLLAND. (Cité de 1548 à 1562) *Revue belge de numismatique*, 3e série, tome IV, Brussel 1860, Blz. 178—182.
8. TOURNEUR, VICTOR, *Le médailleur anversoïs STEVEN VAN HERWIJCK (1557—1565).*

Revue belge de numismatique et de sigillographie.
73 année, Brussel, 1921. Blz. 27—55 en platen II—IV. (Ook als overdruk verschenen).

9. TOURNEUR, VICTOR, STEVEN VAN HERWIJCK, *Médailleur anversoïs* (1557—1565). *Numismatic Chronicle.* 5 series. vol. II, London 1922, Blz. 91—132 en platen IV, V. (Ook als overdruk verschenen 42 bladzijden en 2 platen).
10. ZIELINSKI, JOZEF, HOLLAND STEFAN (STEVEN VAN HOLLAND) medalier niderlandzki XVI wieku. *Wiadomosci numizmatyczno-archeologiczne.* Tom. V (Serie I), Krakau 1905, Kol. 213—215. Met 2 afbeeldingen. (Ook als overdruk verschenen 3 bladzijden).

Ik heb hier slechts die verhandelingen vermeld, die den monogrammist STE · H · (STEVEN VAN HERWIJCK) uitsluitend behandelen, voorzoover deze mij natuurlijk bekend zijn. Men vindt echter ook belangrijke mededeelingen over hem op andere plaatsen, b.v. in catalogi van veilingen van munt- en penningverzamelingen en, in het bijzonder, in geschriften, die de penningkunst der 16de eeuw of die der Nederlanden tot onderwerp hebben.

NOTEN.

1. De verscheidenheid der signaturen van één en denzelfden kunstenaar, zooals die hier aan het licht komt, moet voor het grootste deel aan de giettechniek geweten worden. Het is nauwelijks aan te nemen, dat de médailleur slechts met de afkorting van zijn voornaam STE · — heeft willen signeeren. Zeker kwam ook het monogram van zijn familienaam H · er nog bij. Dit en ook de daaropvolgende F · (resp. FEC ·) en in vele gevallen ook het jaartal zijn bij het gieten slechts onduidelijk uitgekomen of zelfs geheel weggevallen. De signatuur STE · H · FEC · , in het bijzonder echter het jaartal, bestaat namelijk uit zeer fijne letters en cijfers. Wanneer hierop bij de vervaardiging van den gietvorm niet speciaal gelet is en wanneer het ruwe afgietsel met het oog hierop niet achteraf bij-geciseleerd is, is het mogelijk, dat de signatuur gedeeltelijk of zelfs geheel verdwenen is. Het best komt zij nog tot haar recht op oude, scherpe afgietsels in lood, die misschien nog uit de werkplaats van den meester afkomstig zijn.
2. GEORGE VERTUE heeft in de eerste helft der 18de eeuw een „Geschiedenis van de Engelsche schilderkunst en de Engelsche schilders” geschreven. Deze is echter in manuscript gebleven, zonder ooit gepubliceerd te zijn en wordt tegenwoordig in het British Museum te Londen (Sign.: Addit. M. 23070—23072) bewaard. G. F. HILL heeft dit handschrift voor zijn artikel over onzen kunstenaar benut. (Zie literatuuropgave No. 3.)
3. Zie Literaturopgave No. 8 en 9.

4. Beschrijvingen van de JAGELLONEN-médailles bevinden zich, dikwijls voorzien van afbeeldingen, in de volgende Poolsche publicaties:

BENTKOWSKI, FELIX, *Spis medalów polskich lub z dziejami krajiny polskiej stycznych, w gabinecie Król. Alex. Uniwersytetu w Warszawie znajdujących się etc.* Warszawa 1830.

GUMOWSKI, MARIAN, *Medale Jagiellonów*, Kraków 1906.

„ „ *Medale polskie*, Warszawa, 1925.

HUTTEN-CZAPSKI, EMERIC, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises*. Vol. I-V. St. Pétersbourg-Cracovie 1871—1916.

HUTTEN-CZAPSKI, EMERIC, *Catalogue de la Collection Imp. de l'Ermitage. Monnaies et médailles polonaises*. Manuscript uit de jaren 1858—1859 in het Nationale Museum te Krakau. Hierbij behooren 25 gelithografeerde platen, die in zeer gering aantal zijn uitgegeven.

JAWORSKI, FRANCISZEK, *Medaliony polskie. Zbiór rodziny Przybysławskich*, LWOW, 1910.

RACZYNSKI, cte EDOUARD, *Le médailler de Pologne*. 4 dln. Breslau 1838—1848.

Die REICHELSche Münzsammlung in St. Petersburg, Deel II. 1842.

REWOLINSKI, Dr. TEOFIL., *Katalog zbioru numizmatycznego obejmującego najpełniejszą kolekcję medali polskich*. (Gelithografeerd).

TRACHSEL, C. F., *Catalogue de monnaies et médailles polonaises composant le cabinet de S.A. le Prince GUILLAUME RADZIWIŁŁ*, Berlin 1869.

UMINSKI, PIOTR, *Medale polskie lub do Polski odnoszące się etc. w zbiorze Piotra Uminskiego*, Krakow 1885.

Van andere publicaties vermelden we nog:

ARMAND, ALFRED, *Les médailleurs italiens des quinzième*

et seizième siècles. 3 dln. Paris, 1883.

BOLZENTHAL, HEINRICH, *Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillen Arbeit (1429—1840)*. Berlin 1840.

DOMANIG, KARL, *Porträtmedaillen des Erzhauses Österreich.* Wien 1896.

PICQUÉ, CAMILLE, *Médaillons et médailles des anciennes provinces belges.* Extrait de *L'Art ancien à l'Exposition nationale belge de 1880*. Bruxelles et Paris 1881.

SIMONIS, DR. JULIEN, *L'art du médailleur en Belgique. Nouvelles contributions à son histoire (seconde moitié du XVIe siècle).* 2 dln. Jemeppe s. Meuse 1904.

Trésor de numismatique et de glyptique. Choix de médailles exécutées en Allemagne aux XVIe et XVIIe siècles. Paris 1841.

Daarbij komen nog de boven in de literatuuropgave vermelde verhandelingen, die voor het grootste deel eveneens beschrijvingen van de Poolsche werken van den Nederlandschen meester bevatten. Hiermede zijn alle geschriften, die de Poolsche médaillons beschrijven of vermelden, echter nog niet uitgeput.

5. De tot nu toe bekende vijf JAGELLONEN-médaillons worden slechts door GUMOWSKI in zijn *Medale Jagielonów* beschreven en wel als een samenhangend serie-werk van den médailleur.
6. Daar er ook verder nog sprake zal zijn van de miniaturenserie, wil ik hier over dit interessante kunstwerk iets mededeelen. De serie bestaat uit tien, even groote (19 bij 17,5 m.m.), met olieverf op hout geschilderde, portretten, die tezamen de familie van SIGISMUND I, den Ouden, in beeld brengen. Behalve hij en zijn gemalin BONA SFORZA d'Aragon zijn geportretteerd: zijn kinderen, SIGISMUND AUGUST, Koning van

Polen, ISABELLA, Koningin van Hongarije, SOPHIE, Hertogin van Brunswijk, KATHARINA, Koningin van Zweden, en ANNA, de latere Koningin van Polen, verder de drie gemalinnen van Koning SIGISMUND AUGUST, ELISABETH van Oostenrijk, BARBARA RADZIWILL en KATHARINA van Oostenrijk. De portretten zijn onderaan, in één van de hoeken, met een gevleugelden draak gesigneerd, en komen dus uit de werkplaats van CRANACH en wel van den Jongere, daar zij na 1553, het huwelijksjaar van SIGISMUND AUGUST met KATHARINA, in welk jaar ook LUCAS CRANACH de Oudere gestorven is, geschilderd zijn. De compositie is overal gelijk: de geportretteerde is in borstbeeld afgebeeld en staat achter een olijfkleurige tafel, waarop de handen rusten. Zij hebben handschoenen in de handen. De kleeding is zwart en goudkleurig, de achtergrond is egaal diepblauw. De serie bevindt zich heden in het Museum XX CZARTORYSKICH in Krakau. Afzonderlijke portretten zijn meermalen gepubliceerd, b.v. in de verzameling „*Muzea polskie*”, in het Vde deel, dat aan het Vorstelijke Czartoryskische Museum is gewijd, (Krakau 1929) en in „*Portrety polskie XVI w.—XIX w. Portraits polonais XVI s.—XIX s.*” (Lwow 1911).

7. Een mooie afbeelding in heliogravure van het schitterende portret in de publicatie „*Portrety polskie XVI w.—XIX w. Portraits polonais XVI s.—XIX s.*” Plaat 1. De miniatuur uit de CRANACH-serie, die zich bij dit artikel bevindt, is in „*Rocznik Krakowski*” Deel XXIII, Krakau 1932, Blz. 137, fig. 15, gepubliceerd.
8. De miniatuur is in de „*Portrety polskie*” op plaat II afgebeeld naast een andere, die, wat de kleeding

betreft, veel met de eerste gemeen heeft. De tweede miniatuur, waarschijnlijk van de hand van een Italiaanschen schilder, staat artistiek echter veel hooger dan het portret uit de werkplaats van CRANACH. Zij is eveneens het eigendom van het Museum CZARTORYSKICH te Krakau.

9. GUMOWSKI, „*Medale Jagiellonów*”, Blz. 109, No. 106, met afbeelding op plaat XXVI.
10. Voor een afbeelding van deze, zonder twijfel Italiaansche keerzijde, zie RACZYNSKI, *Le médaillier de Pologne*, Blz. 89, No. 20. Hij heeft de plaquette in Milaan gevonden. Het exemplaar van de verzameling van het Museum CZARTORYSKICH is een tamelijk grof afgietsel in brons. Zie GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 106, No. 101 en afbeelding op plaat XXIX.
11. Afbeelding van de miniatuur in „*Portrety polskie*” op plaat III.
12. Het portret van KATHARINA is beschreven in het Poolsche numismatische tijdschrift „*Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne*” Ie Serie, Deel III. Krakau 1898, Kol. 371 en gepubliceerd in de „*Portrety polskie*”, op plaat IV.
13. DOMANIG, KARL, *Porträtmedaillen des Erzhauses Österreich*, Plaat XIII, No. 87.
14. SIMONIS, DR. JULIEN, *L'Art du médailleur en Belgique* II, Blz. 207, met afbeelding op plaat XXIV, No. 2.
15. GUMOWSKI, *Medale Jagiellonów*, Blz. 110, No. 107.
16. GUMOWSKI, l.c. Blz. 110, No. 108.
17. De Hongaarsche literatuur, die betrekking op dit médaillon heeft, heb ik helaas niet bij de hand. Zij moet door RUPP, *Nummi Hungariae*, (Budaë 1841)

beschreven zijn. Een mooi exemplaar werd door OTTO HELBIG Nachf. op de Verkoop van 10 December 1917 aangeboden, zie „*Auktions-Katalog*”, Blz. 161, No. 3066, met afbeelding op plaat XXVII.

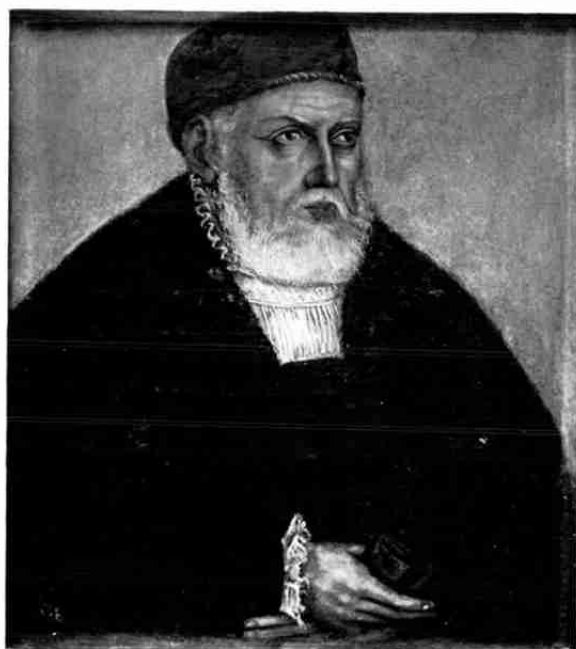
18. BOLZENTHAL, *Skizzen zur Kunstgeschichte der modernen Medaillenarbeit*, Berlijn 1840, Blz. 180.
19. Dr. SIMONIS, l.c. Blz. 10.
20. Voor de afbeelding van de kopergravure van NICOLAUS NELLI uit Venetië, welke als voorbeeld voor den penning heeft gediend, zie GUMOWSKI, „*Medale Jagiellonów*”, Blz. 98; afbeelding van den penning, tezelfder plaatse op plaat XXII, No. 88. Dezelfde auteur wijst nog op een andere kopergravure van NICOLAUS NELLI uit het jaar 1568, met het portret van Koningin BONA en meent, dat deze gravure naar den penning van STEVEN VAN HERWIJCK door NELLI is vervaardigd. In hoeverre hij gelijk heeft, kan ik niet beoordeelen, daar ik de kopergravure helaas niet ken. Het ligt m.i. eerder voor de hand aan te nemen, dat beide kunstenaars, zoowel VAN HERWIJCK als NELLI, gebruik konden maken van een zelfde of nagenoeg gelijk voorbeeld.
21. GUMOWSKI, MARIAN, „*Medale Polskie*”, Warschau 1925, Blz. 43—45. Over den penning van graaf JOHANN TECZYNSKI en prinses CAECILIE van Zweden dezelfde auteur: „*Medale JANA TECZYNSKIEGO i królowny szwedzkiej CECYLII*”. In „*Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce*” Deel IX, Krakau 1913, Kol. 261—262.
22. GUMOWSKI, *Medale Polskie*, Blz. 43—44.
23. V. TOURNEUR, *Revue belge* 1921, Blz. 44, No. 16 en *Num. chronicle* 1922, Blz. 28, No. 16.

Kopanica (Polen).

EDMUND MAJKOWSKI.

1

2

3

4

